

and «dialectic» in the work of Isidore of Seville «Etymologies». A comparative analysis of the sources referred to by Isidore, giving the definition of philosophical and artistic notions.

Keywords: *rhetoric, dialectic, the seven liberal arts, philosophy, orator.*

Сайбеков Максим. «РИТОРИКА» И «ДИАЛЕКТИКА» В КОНТЕКСТЕ СЕМИ СВОБОДНЫХ ИСКУССТВ В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ИСИДОРА СЕВИЛЬСКОГО

Аннотация. *В статье рассмотрено происхождение и толкование художественного содержания понятий «риторика» и «диалектика» в работе Исидора Севильского «Этимологии». Проведено компаративный анализ источников, на которые ссылался Исидор, давая определение философским и художественным понятиям.*

Ключевые слова: *риторика, диалектика, семь свободных искусств, философия, оратор.*

УДК 37(092)(477"1823/1901"(043.5)

Шумейко Зінаїда,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
та ділової української мови
Академії державної пенітенціарної служби*

ОСОБЛИВОСТІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ МАТВІЯ НОМИСА

Анотація. *У статті проаналізовано паремії зі збірки «Українські прислів'я, приказки і таке інше»*

Матвія Номиса, схарактеризовано особливості естетичного виховання українців на основі зразків фольклорних творів. Автор доходить висновку, що Матвій Номис у збірці сформулював свою концепцію народного виховання на основі принципів етнопедагогіки: народності виховання, природовідповідності, культуровідповідності, виховання в праці, єдності навчання і виховання, зв'язку з життям рідного народу, гуманізму, активності й ініціативності виховання, орієнтації на загальнолюдські моральні цінності.

***Ключові слова:** естетичне виховання, паремії, збірка, принципи, прислів'я, Матвій Номис.*

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасні реформаційні процеси в галузі середньої і вищої освіти актуалізували потребу в дослідженні творчого доробку видатних педагогів минулого з метою використання їхніх ідей в умовах сьогодення. Аналіз історико-педагогічного досвіду української національної школи передбачає пошук таких освітніх моделей, які б забезпечили духовне відродження українського народу і сприяли підвищенню рівня вітчизняної освіти до світових стандартів.

У зазначеному контексті особливого значення набуває вивчення педагогічної спадщини Матвія Номиса (1823-1901), українського фольклориста, етнографа, педагога, письменника, громадського діяча, мовознавця.

Аналіз досліджень і публікацій із проблеми, виокремлення невирішених її частин. Вивчення історико-педагогічних джерел дало підстави для висновку, що до сьогодні педагогічні ідеї і досвід практичної діяльності Матвія Номиса не стали предметом уваги науковців. У центрі уваги дослідників

здебільшого перебувала етнографічна й фольклористична спадщина вченого, який уважається упорядником збірки «Українські прислів'я, приказки і таке інше». Її вивчення започаткували в к. ХІХ – на поч. ХХ ст. М. Возняк, М. Грушевський, С. Єфремов, І. Франко. У другій половині ХХ ст. окремі аспекти наукової, педагогічної і громадської діяльності Матвія Номиса перебували в центрі уваги Б. Ванцака, А. Лимар, П. Одарченка, М. Пазяка, Г. Самойленка, Ю. Шевельова.

Формулювання мети статті. Усі вищезазначені факти і визначають актуальність нашої статті, метою якої є дослідження особливостей естетичного виховання українців за збіркою паремійного матеріалу Матвія Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше».

Виклад основного матеріалу дослідження. До збірки «Українські приказки, прислів'я і таке інше», упорядкованої і виданої Матвієм Номисом, увійшло близько 15000 паремій і 505 загадок. М. Пазяк у структурі збірки виокремив дві частини: більшу за обсягом – прислів'я і приказки, меншу – загадки [1]. Паремійний матеріал першої частини охоплює двадцять розділів: вірування; природа, пори року; історичне минуле; сила і воля людини; соціальні відносини, доля, лихо; моральні вади; людська вдача; скупість і щедрість; розум, дуροщі; правда, брехня; «багато» – «трохи»; здоров'я, хвороби, смерть; кохання, одруження; сусіди, куми; «своє»-«чуже»; господарська діяльність; лінощі; зовнішній вигляд; побажання, спів, танці [1, с. 18]. Аналіз кожного розділу збірки дає можливість сформулювати відповідні висновки щодо того чи іншого явища, виробити концепцію народної моралі, схарактеризувати духовну культуру українського народу.

За визначенням Мар'яни і Зоряни Лановик, паремії –

це найкоротший жанр, який в образній формі відтворює найістотніші явища і реалії дійсності: прислів'я, приказки та їх жанрові різновиди – вітання, побажання, прокльони, порівняння, прикмети, каламбури, тости. Це словесні мініатюри, що в процесі формування закріпились як усталені формули, образні кліше [2].

Усі ці жанри сформувались у процесі еволюції людського суспільства. Історія розвитку суспільства засвідчує, що фольклорні твори виникали під впливом різних суспільних явищ і використовувалися відповідно до правил народного життя і вікових періодів життя людини. На думку В. Болбаса, основна функція усної народної творчості полягає у встановленні зв'язку між теперішнім, минулим і майбутнім, переданні своїх здобутків у спадок майбутнім поколінням, узагальненні і презентації накопиченого конкретним етносом педагогічного і соціокультурного досвіду [3, с. 92].

Отже, прислів'я і приказки є узагальненою пам'яттю людей, висновками з життєвого досвіду, які дають змогу сформулювати погляди на етику, мораль, релігію, історичні й політичні події. Структура збірки паремійного матеріалу Матвія Номиса дає змогу стверджувати, що упорядник розробляв власну концепцію народної етики й моралі на основі принципів етнопедагогіки: гуманізму, народності виховання, приприродовідповідності, культуровідповідності, зв'язку з життям рідного народу, виховання в праці, єдності навчання і виховання, активності й ініціативності виховання, орієнтації на загальнолюдські моральні цінності. Основними засобами виховання Матвій Номис вважав рідну мову, усну народну творчість, національну міфологію і символіку, народне мистецтво, традиції, звичаї, обряди, ігри, усі жанри фольклору, працю, природу, побут, громадську думку, суспільний досвід, книги, мистецтво.

Одним із провідних напрямів народного виховання українського народу є естетичне, яке передбачало формування в дітей і молоді естетичних смаків і почуттів через розвиток їхньої фантазії і творчості, долучення до народно-обрядового мистецтва, виховання бережливого ставлення до природи.

В. Болбас серед засобів народної педагогіки, що не мали виразного виховного характеру, але впливали на емоційний стан людей, називає народні танці, співи, музику [4, с. 112]. Дослідник вважає, що мораль формується на рівні емоцій, звичок, а вже потім волі і характеру.

Серед паремій, виданих Матвієм Номисом, значна частина спрямована на регулювання сфери естетичного виховання. По-перше, йдеться про значення мистецтва, зокрема пісні, для українського народу: «Яка така пісенька, лучча, ніж сварка», «Як заспівають, мов тебе на крила підіймають» [5, с. 545]. Про людину, у якій відсутній музикальний слух і голос, говорили так: «Гуде, як бугай на болоті», «Співають співаки – щоб нас побрали собаки» [5, с. 546].

Деякі паремії свідчать про те, що українці довіряли пісні більше, ніж іншим фольклорним творам: «Казка – брехня, а пісня – правда» [5, с. 547]. Водночас народ не вважав пісні і танці серйозним заняттям чи професією, сприймав їх як розвагу, а музик подекуди розглядав як людей, нездатних до серйозного ремесла чи промислу: «Веселе ремесло музицтво... легким хлібом забавляють», «Коли б не скрипка та не бас, то б музика свині пас» [5, с. 550].

Проте водночас паремії зі збірки Матвія Номиса засвідчують любов українського народу до танців: «Сорочка цвінтаром смердить, а ще б танцювалось», «За танці и батька б оддала». Ціла низка паремій застерігає,

що розваги й гуляння можуть мати погані наслідки: «Гулі не одного в лапті обули», «Риба та зайці приведуть у старці», тому висловлюється порада не зловживати розвагами: «Ей стережися тих вечорниць, як мати тебе від вогню стерегла» [5, с. 552]. У цьому ж підрозділі вміщено й різноманітні примовляння і приспівування до танців.

Про жарти і веселощі теж говориться в кількох значеннях: сміх і сльози завжди ходять поруч («Смійся-смійся, а за смішки плачем одвітиш», «З жарту и біда часом буває») [5, с. 559]. Часто сміх і жарти можуть стати причиною нещастя («З жарту і біда часом буває», «Шалость до добра не доводить»). Народ вважав, що не можна сміятись над чужим горем: «Не треба з тим жартувати, що болить», «Не смійся, Иванку, з мого припадку» [5, с. 560]. Окрім прислів'їв і приказок, Матвій Номис пропонує також різноманітні дражнилки, примовки, забавлянки.

У рубриці «Річ» [5, с. 564-574] йдеться про роль і значення розмови в житті народу: мова людини, зокрема її лексичний склад, залежить від її рівня розвитку («Який розум, така й бесіда», «Мудра голова не дбає лихий слова» [5, с. 564]). Образливі слова ранять людину, тому потрібно завжди думати про те, що говориш («Рана загоїцца, але зле слово ніколи», «Слюни не підіймеш, а слово назад не вернеш»), а ще краще – говорити мало («Слухай багато, а менше говори», «Не діло багато говорити») [5, с. 570]. Народ захоплювався людьми, які вміли гарно і влучно висловлювати свою думку, говорити зв'язною мовою, про що свідчить ціла низка приказок («Мов по зорях читає», «Говорить, так як з п'єсьма бере») [5, с. 572]. Натомість українці насміхалися над тим, хто говорив невиразно, бубонів («Говорить, так як три дні хліба не їв», «Язык, мов повстанний»), або

говорив багато, але дурниці («Язык без костей: що збриде, то й лепече», «Язык в роті – мели, що хоті») [5, с. 574].

В українській родині завжди панував культ гостинності, про що свідчить низка паремій зі збірки: «Гість у хату – Бог у хату», «Скривдити гостя – Скривдити Бога». У молодого покоління виховували повагу до гостя, увічливість, чемність, доброзичливість, привітність, а отже, це може вважатись, на нашу думку, одним із аспектів естетичного виховання.

Тематична група, пов'язана з їжею і гостинністю, є однією з найбільших у збірці. Цикл прислів'їв і приказок містить паремії, пов'язані з приїздом гостей, вислови і примовляння, які вживались під час зустрічей і проводів. Українці завжди відзначалися гостинністю і привітністю, вони раділи гарним гостям («Пришли, Боже, гостя – аби добрий», «Любого гостя частують медком, а восени молочком», «Гість лави не засидить, ліжка не залежить») [5, с. 518]. Важливим для українців завжди було достойно зустріти гостей («Гостик за стіл, а лишній – хоч и під стіл», «Савка в кут, коли гості суть»). Проте недолюбили непрошених гостей («Гість непрошений не дуже буває тучений», «Незваному гостю місце за дверми»), неприязно ставились і до тих людей, які затримувалися в гостях («Гості першого дня – золото, другого – срібло, а третєго мідь, хоч додому їдь», «Гость до трєх дней») [5, с. 519].

Американська дослідниця Н. Кононенко-Мойл обрала предметом свого дослідження паремії однієї тематичної, «філософської» групи, а саме, «Хліб-сіль». Аналізуючи прислів'я і приказки зі збірки Матвія Номиса, присвячені їжі, гостинності і культурі харчування, вона стверджує, що ці твори зберігають у собі традиційну народну мудрість і якщо можна знайти

відповідну приказку, пов'язану з певною проблемою, можна довідатися про традиційне ставлення народу до цього питання [6, с. 33]. Щоправда ставлення українців до їжі, їхня культура харчування та гостинність аналізувалися американською дослідницею з позиції американської культури, поводження з їжею в якій значно відрізняється від українського. Оскільки збірка містить суперечливі, часто діаметрально протилежні за спрямуванням паремії, то Н. Кононенко-Мойл зазначає: «Це дослідження приказок про їжу в Номиса не створило поки що одностайної картини... радше знаходимо низку взаємосуперечливих тверджень» [6, с. 37]. Не знайшовши чіткої системи поглядів, авторка зробила висновок, що прислів'я подають різні сторони важливих життєвих суперечностей і виступають як «наймудріший засіб підходити до проблем, яких не можна розв'язати жодним іншим шляхом» [6, с. 39].

Починається розділ рубрикою «Горілка» [5, с. 504-517], паремії з якої свідчать, що народ засуджував п'яниць («П'яний свічки не поставить, а звалить», «Хміль не вода – чоловіку біда»), тому, випиваючи, треба бути обачним («Пий та не впивайся, між людьми вистерігайся», «Пий та не вий, то знай, а пудпивши, бунтів жадних не починай»), бо можна наробити лиха і навіть втратити все майно («Що пропити, в тім не ходити», «Тут горілка кап, а там хап» [5, с. 506]). Народ радив остерігатися п'яниць, триматися від них осторонь («Від п'яного поли вріж, а втікай»).

Водночас Матвій Номис пропонує велику кількість влучних висловів, тостів, примовлянь, віншувань, які використовувались з різної нагоди під час застілля. У цьому ж підрозділі вміщено паремії про корчму, яка виступає не лише тим місцем, де селяни пропивали гроші, а й осередком громадського спілкування,

своєрідним чоловічим клубом, де відбувався обмін новинами і розпивався могорич («Хто корчму минає, той щастя не має», «Блажен муж – до церкви недуж, а до корчми – чім дуж» [5, с. 515]).

Логічним продовженням попередньої рубрики є значний за обсягом цикл «Хліб-сіль» [5, с. 524-543], який дає змогу сформулювати народні погляди на культуру харчування, ставлення до їжі і напоїв.

Доказом людської сили і здоров'я вважався гарний апетит і спроможність з'їсти багато: «На добрий камінь, що нискинть, то змеле», «То слабого питають, а здоровий, що пійме, то змеле» [5, с. 526]. Голод часто був причиною всіх проблем («Голодному не попадайся під руки», «Голод и бреше, и краде» [5, с. 528]). Народна мудрість радила особливо не каверзувати й не перебирати їжею («Я не органистий – не перебираю», «Наша невістка – що не дай, то тріска»), а також застерігала від переїдання, від зловживання їжею і напоями («Хто багато їсть і п'є, той в розум не тне», «Не то що наївся, и в пазуху набрав» [5, с. 529]).

Найбільшою повагою народу з усіх продуктів користувався хліб: «Хліб та вода, то нема голода», «Хліб та вода то козацька їда» [5, с. 524]. Висміювалися господині, які не вмiли спекти смачний хліб («Чи діжа зніжилась, чи хазяйка сказала», «Хліб глевкий на зуби легкий»), та й загалом смачно приготувати страву («Хрущі в борщі, а жаба в ющі», «Наварила борщу, та й не вихлещу»). Основними стравами українців були борщ і каша («Борщ без каші удоваць, а каша без борщу удова») [5, с. 543].

Звертали увагу українці і на свій зовнішній вигляд, який завжди вирізнявся охайністю, чистотою. Насамперед давалися настанови берегти одяг («Шовкова плахта не к будню, а к святу», «В будень постарецьки, а

в неділю по-панськи» [5, с. 491]); дбати про нього задалегідь («Иде зима, а кожуха нема»); одяг має відповідати матеріальному становищу і соціальному статусові людини («Убрався в жупан, и дума, що пан», «Чоботи скриплять, а горшки без сала киплять»); висміювалась людина, яка занадто гарно одягалася без очевидної на те причини («Оце нарядились, як теля в мішку», «Прибрався, як піп на службу») [5, с. 493]. Українці шанували охайних: людина могла мати бідний, старий одяг, але це не було приводом для глузування, бо головне, щоб він був чистим і охайним («Хоч не ошатно, та здатно», «У наших хазяєк та по сто сорочок, а в мене одна, та й біла щодня»), висміювалися люди, які не стежили за своїм зовнішнім виглядом («Невмивака – попова собака», «Наче гуси ночували») [5, с. 494].

Одним із важливих засобів народного виховання важалася мова, яка володіла здатністю впливати на розум і емоції молодого покоління. Віра народу в силу слова проявилась у різних жанрах усної народної творчості, зразки яких і пропонує Матвій Номис у різних рубриках збірки «Українські прислів'я, приказки і таке інше». В. Болбас зазначає, що провідними методами народного виховання були методи заохочення і нагороди (як духовної, так і матеріальної), а також осуду і покарання [4, с. 111]. Реалізовувалося це різними шляхами: через формування суспільної думки, оцінку, випробування, змагання, фізичні покарання, попередження, погрози, залякування. З цією метою використовуються прикмети і повір'я, забавлянки, потішки, забобони, віншування, вітання, тости, благословення, докір, клятву, прокляття, які впливають на емоційно-чуттєву сферу молодого покоління і таким чином стимулюють активність.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Проведений аналіз паремій зі збірки Матвія Номиса дає підстави для висновку, що вчений був апологетом виховного ідеалу, який ґрунтувався на загальнолюдських і традиційних національних цінностях, пріоритетними рисами визнавались гуманність, творення добра та боротьба зі злом, скромність, потяг до правди, краси і любові, чесність, гідність, працьовитість; особливого значення надавалося знанню рідної мови, історії, літератури, почуттям патріотичного обов'язку, любові до рідної культури, трудовій діяльності на користь суспільному загалу.

Збірка Матвія Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше» за всіма ознаками розрахована на те, щоб з її матеріалу виводити загальну характеристику духовності українського народу, його погляди на етику, релігію, мораль, соціально-економічні відносини й історичні події.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пазяк М. Номис і збірка «Українські приказки, прислів'я і таке інше» / М. Пазяк // Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М. Номис / Упорядк., прим. та вступна ст. М. М. Пазяка. – Київ : Либідь, 2004. – С. 5-25.
2. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість : підручник / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – Київ : Знання-Прес, 2002. – 591 с.
3. Болбас В. С. Принципы нравственного воспитания в народной педагогике беларусов / В. С. Болбас // Педагогика. – 2009. – № 10. – С. 89-95.
4. Болбас В. С. Традиции и обычаи белоруского народа как фактор воспитания / В. С. Болбас // Педагогика. – 2010. – № 7. – С. 106-113.

5. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники Опанаса Марковича і других. Впорядкував і видав Матвій Номис. – Київ : Либідь, 1993. – 765 с.

6. Кононенко-Мойл Н. Їжа, культура, харчування та гостинність / Н. Кононенко-Мойл // Номис Матвій. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Передрук видання 1864 року з додатками. – США, 1985. – С. 33-39.

REFERENCES

1. Pazyak M. Nomy`s i zbirka «Ukrayins`ki pry`kazky`, pry`sliv`ya i take inshe» / M. Pazyak // Ukrayins`ki pry`kazky`, pry`sliv`ya i take inshe. Uklav M. Nomy`s / Uporyadk., pry`m. ta vstupna st. M. M. Pazyaka. – K. : Ly`bid`, 2004. – S. 5–25.

2. Lanovy`k M. B. Ukrayins`ka usna narodna tvorchist` : pidruchny`k / M. B. Lanovy`k, Z. B. Lanovy`k. – K. : Znannya-Pres, 2002. – 591 s.

3. Bolbas V. S. Pry`ncy`ry npravstvennogo vosp`tany`ya v narodnoj pedagogy`ke belarusov / V. S. Bolbas // Pedagogy`ka. – 2009. – # 10. – S. 89–95.

4. Bolbas V. S. Trady`cy`y` y` obyчай` beloruskogo naroda kak faktor vosp`tany`ya / V. S. Bolbas // Pedagogy`ka. – 2010. – # 7. – S. 106-113.

5. Ukrayins`ki pry`kazky`, pry`sliv`ya i take inshe. Zbirny`ky` Opanasa Markovy`cha i drugy`x. Vporyadkuvav i vy`dav Matvij Nomy`s. – K. : Ly`bid`, 1993. – 765 s.

6. Kononenko-Mojl N. Yizha, kul`tura, xarchuvannya ta gosty`nnist` / N. Kononenko-Mojl // Nomy`s Matvij. Ukrayins`ki pry`kazky`, pry`sliv`ya i take inshe. Peredruk vy`dannya 1864 roku z dodatkamy`. – SShA, 1985. – S. 33-39.

Shumeyko Zinaida. THE PECULARITIES OF AESTHETIC EDUCATION OF UKRAINIAN PEOPLE IN MATVIY NOMYS' PEDAGOGICAL HERITAGE

***Abstract.** The author of this article analyzes the pedagogical heritage of Ukrainian folklorist, ethnographer, linguist, teacher, social activist Matviy Nomys. She determines, that the basic directions of Matviy Nomys' creativity in the terms of Ukrainian national and cultural renaissance is folklore and ethnographic.*

Shumeyko Z. analyzes the proverbs from the collection «Ukrainian proverbs, sayings, etc.» by Matviy Nomys, characterizes the features of aesthetic education based on samples of Ukrainian folklore.

His collection includes about 15,000 proverbs and 505 riddles. Proverb and sayings are divided into twenty sections: beliefs; nature, seasons; historical past; the strength and will of man; social relationships, fate, misfortune; moral defects; human nature; stinginess and generosity; mind, foolishness; however, lies; «a lot» - «a little»; health, disease, and death; love, marriage; neighbors, godfathers; «my» – «alien»; economic activity; laziness; appearance; wishes, singing, dancing.

The analysis of each section of the collection makes it possible to formulate the appropriate conclusions about a particular phenomenon, to develop the concept of people's morality, describe the spiritual culture of the Ukrainian people.

Shumeyko Z. says that proverbs and sayings are generalized memory of Ukrainian people. The proverbs are the findings of the life experiences that allow you to formulate views on ethics, morality, and religion, historical and political events.

Matviy Nomys believed that the basic means of education is the native language, folklore, a national

mythology and symbolism, folk art, traditions, customs, rituals, games, all genres of folklore, work, nature, life, public opinion, social experience, books, art. The aesthetic education is one of the leading areas of public education. The aesthetic education involved the formation of aesthetic tastes and feelings by developing children's imagination and creativity, adding to people's ritual art, education of careful attitude to nature.

The author concludes that Matviy Nomys in his collection formulated his conception of public education on the basis of ethnic pedagogy: compliance with nature, compliance with culture, nationality education, education in labor, unity of training and education, communication to the life of native people, humanity, activity and initiative of education, focus on universal moral values.

In this article the peculiarities of Matviy Nomys' pedagogical heritage updating in modern conditions are characterized.

Keywords: *an aesthetic education, the paremias, an assembly, the principles, the proverbs, Matviy Nomys.*

**Шумейко Зинаида. ОСОБЕННОСТИ
ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ
УКРАИНСКОГО НАРОДА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ
НАСЛЕДИИ МАТВЕЯ НОМИСА**

Аннотация. *Автор статьи анализирует паремии из сборника «Украинские пословицы, поговорки и т.д.» Матвея Номиса, характеризует особенности эстетического воспитания украинцев на основе образцов фольклорных произведений. Автор приходит к выводу, что Матвей Номис в сборнике сформулировал свою концепцию народного воспитания на основе принципов этнопедагогике: природосоответствия, культуросоответствия, народности воспитания,*

воспитания в труде, единства обучения и воспитания, связи с жизнью родного народа, гуманизма, активности и инициативности воспитания, ориентации на общечеловеческие нравственные ценности.

Ключевые слова: *эстетическое воспитание, паремии, сборник, принципы, пословицы, Матвей Номис.*